

© prof. dr. cengiz batuk

GNOSTİK DİNLER

Prof. Dr. Cengiz BATUK

GNOSTİSİZM

- **Gnostisizm:** Tanrı, alem, insan ve bunların birbirleriyle olan ilişkilerini kendine has kutsal esoterik (gizli) bilgi doktrini temeline dayalı olarak açıklamaya çalışan dinî felsefî gelenek.
- Temel inanç esasları ve ibadet şekillerinde gnostisizmin hakim olduğu Sâbiîlik, Maniheizm, Hermetisizm vb gelenekler gnostik dinler olarak adlandırılır.
- Gnostisizmin bir din olup olmadığı tartışmalıdır.
- Gnostisizmin menşei konusunda çok sayıda farklı görüş vardır.
 - Hristiyanlık içindeki heretik akım (Simoncular, Valentinianlar vb)
 - İran, Eski Yunan, Eski Mısır, Babil veya Yahudilik
 - Genel olarak Ortadoğu'nun çeşitli bölgelerinde MÖ 5-4. yy.'dan itibaren gnostik inanç ve öğretiler mevcuttur.

GNOSTİSİZMİN TEMEL ÖĞRETİLERİ

- **Hayat ve Işık** tasavvurlarına dayalı **Yüce Varlık** anlayışı
- Düalizm: Işık - karanlık ya da iyilik ve kötülük düalizmi
- **Maddi (fiziksel) alemin ve insan bedeninin kötülüğü**
- Demiurg düşüncesi
- **Ruhun ilahi aleme ait olup beden içerisinde hapisane hayatı sürdüğü**
- Kurtuluş için dünyevi şeylerden uzaklaşarak **gnosise** ulaşmak gerektiği
- İnsanın yapısıyla ilgili üçlü (trioloji) bir tasarım söz konusudur: ruh-beden-nefs

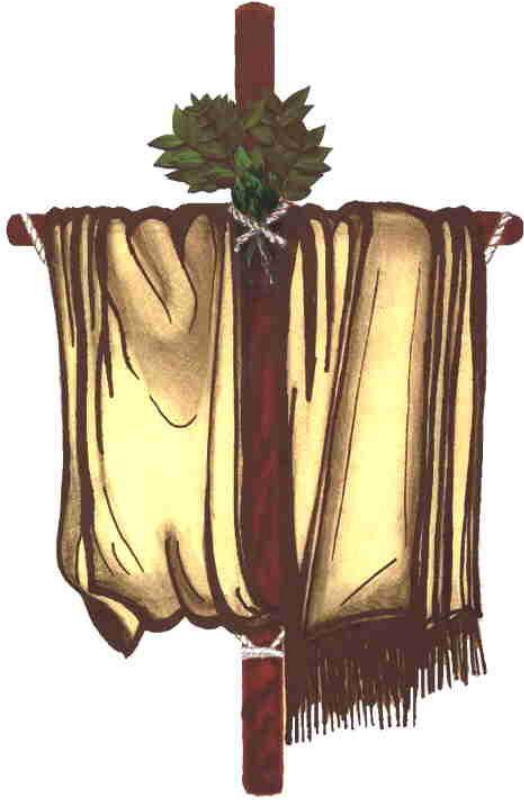
GNOSİS

- (Yun.) «**Bilgi, Hikmet ve marifet**» anlamlarına gelir.
- Gnostik geleneklerde kişinin kurtuluşu elde etmesi için şart olan **gizli kutsal bilgi**.
- Çeşitli gnostik geleneklerde **MANDA, SOPHIA** gibi terimlerle ifade edilir.
- **Gnostik**: Alem, insan, tanrı ve kurtuluşa ilişkin esoterik ve mistik kutsal bilgiye sahip olduğunu iddia eden kişi ya da akım.

GNOSTİK DİNLER

- **Sâbiîlik (Mandaeism)**

- **Maniheizm**

SÂBÎÎLIK

(MANDAEISM)

SÂBÎÎLER

- Günümüzde Güney **Irak** (Fırat ve Dicle'nin birleşim yerindeki bataklık bölgelerinde), **İran** – Kuzistan'da Karun nehri çevresinde, Bağdat, Basra ve Ahvaz gibi şehirlerde yaşarlar.
- Yaklaşık nüfusları 80-100 bin civarındadır.
- Gümüş ve altın işlemeciliğiyle uğraşırlar.
- Ayrıca göçmen olarak **Amerika, Kanada, Avrupa Avustralya ve Yeni Zelanda'da** bir miktar Sâbiînin yaşadığı bilinmektedir.

SÂBÎÎ İSMİ

- İbranice ve Mandence *Nasara*, Akadca *nasâru*, Arapça *nazara* (korudu gözetti muhafaza etti) **Nasaruta** (**Nasuraizm**)
- *Manda – Mandayuta* (bilgi hikmet)’ten türetilen **Mandaeizm**
- **Nasaruta** ve **Mandayuta** kendilerinin kullandıkları isimler.
 - Mandayye/Mandenler: Arifler, bilenler
 - Nasurayye/Nasuralar: Kutsal öğretileri koruyup gözetenler
- İslam öncesi Araplar ve Müslümanlar Sâbîî ismini kullanırlar.

KUR'AN'DA SÂBÎÎLER

- “Şüphesiz iman edenler; Yahudilerden, Hristiyanlardan ve **Sâbiîlerden** de Allah'a ve ahiret gününe inanıp sâlih amel işleyenler için Rableri katında mükâfatlar vardır. Onlar için herhangi bir korku yoktur onlar üzüntü çekmeyeceklerdir.” (Bakara 2/62)
- “İman edenler ile Yahudiler, **Sâbiîler** ve Hristiyanlardan Allah'a ve ahiret gününe (gerçekten) inanıp iyi amel işleyenler üzerine asla korku yoktur; onlar üzülecek de değillerdir.” (Maide 5/69)
- “Mümin olanlar, Yahudi olanlar, **Sâbiîler**, Hristiyanlar, Mecûsîler ve müşrik olanlara gelince, muhakkak ki Allah, bunlar arasında kıyamet gününde (ayrı ayrı) hükmünü verir. Çünkü Allah her şeyi hakkıyla bilendir.” (Hac 22/17)

■ Halife Me'mun (786-833) ve Harrânîler

SÂBÎİLİĞİN TARİHSEL GELİŞİMİ

- Kutsal Kitaplarında Sâbiîler, kendi dinlerinin bir **proto-din olduğunu, yani ilk insan Adem'le beraber varolduğunu** savunurlar.
- Dini literatürlerinin de sonradan değil, **Adem'le beraber** teşekkül ettiğini düşünürler. Onların herhangi **bir din kurucusu yoktur**, dolayısıyla, dinleri ışık elçisi olan ilk insana öğretilmiş ve bu daha sonra nesilden nesile aktarılarak günümüze kadar gelmiştir.
- **Bilinen tarihleri iki bin yıl önce başlar.**
- Sâbiîlik MÖ 2. yy.'dan itibaren Filistin-Ürdün yöresinde ortaya çıkan heterodoks Yahudi akımları arasında filizlenir.
- **Hz. Yahya ve Nasrailer (Nasuraizm)**
- Yahudilerle mücadele
- **Filistin'den göç**

© prof. dr. cengiz batuk

Mandaean men in traditional customs – source mandaeen.com.au

KUTSAL KİTAPLARI

■ Temel metinler

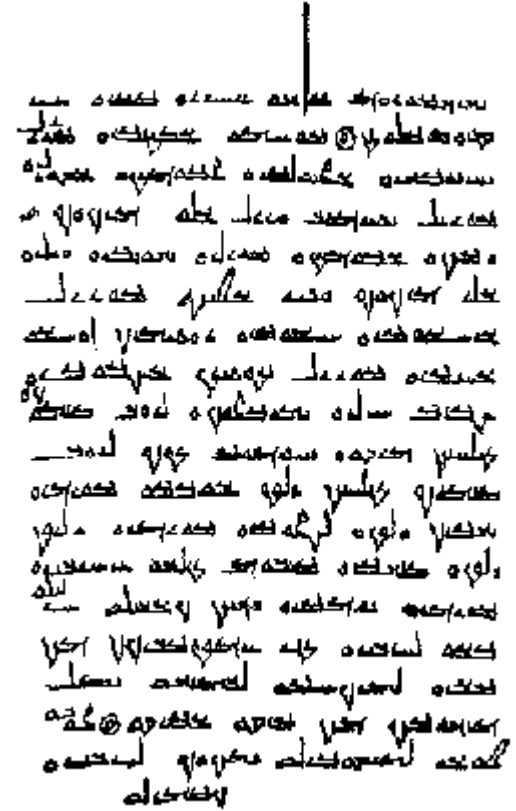
- **Ginza** (Adem'in Kitabı, teoloji, mitoloji, dualar, ölüm sonrası hayat vs.)
- **Kolasta** (Gusül ayin yemekleri ve ibadetlerle ilgili uygulamalar ve dualar)
- **Draşia d Yahya** (Yahya'nın Öğretileri)

■ Esoterik metinler

- **Alf Trisar Şualya** (Bin oniki soru)
- **Alma Rişaiia Rabba** (Büyük ilk Alem)
- **Alma Rişaiia Zuta** (Küçük ilk Alem)

■ Büyü ve sır yazmaları

Literatürlerinin bir kısmı MS 3. yy.'da varolmakla birlikte önemli bir kısmı MS 7. yy.'da derlenmiştir.

İNANÇ ESASLARI

■ 1. Hayat kültü /Yüce Varlık İnancı

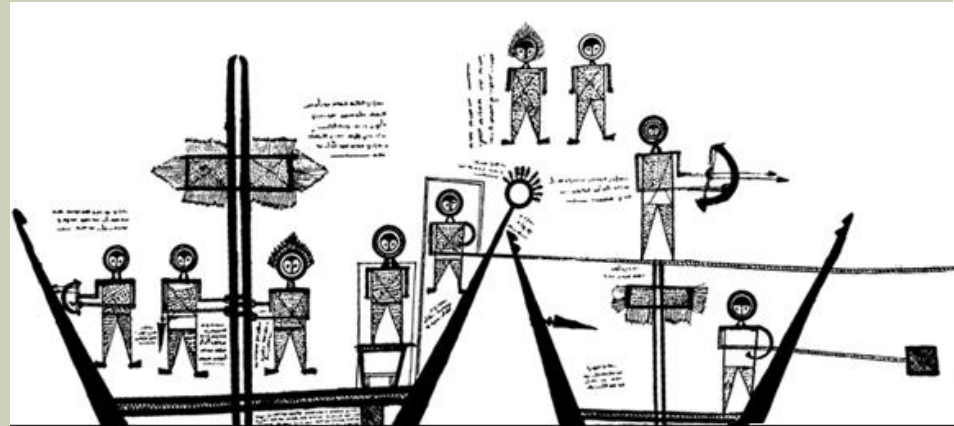
- Sâbiî doktrinin temelinde Hayat (hiia) inancı yer alır.
- Bütün varlıklar var edici güç olan bu hayat ilkesine bağlıdır.
- Ne olduğu açık, somut ve anlaşılır şekilde ifade edilmez.
- Bazen «yüce ilk bilinmez Hayat» şeklinde ifade edilir.
- «Bütün işlerin ötesinde olan kudretli, yabancı (bilinmez) yüce Hayat'ın gücü ve ismiyle.» (Ginza, s.283)

■ 2. Gnostik düalizm

- Alma d Nhura / Malka d Nhura
- Alma d Hşuka / Malka d Hşuka

■ 3. Demiurg inancı

- Ptahil

İNANÇ ESASLARI

4. EVRENİN YARATILIŞIYLA İLGİLİ İNANÇLARI

■ Düşüş motifi

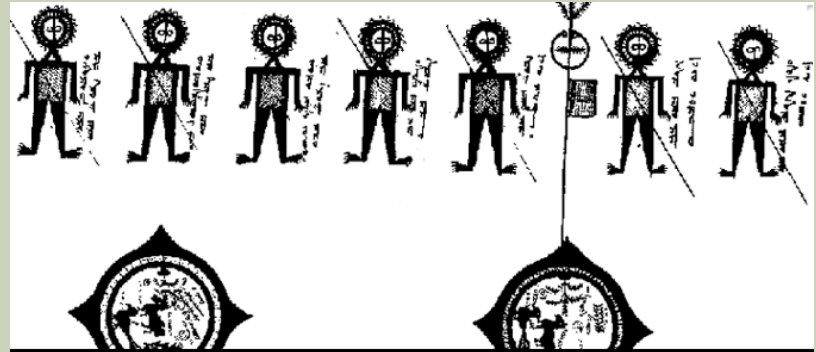
- **Manda d Hayye (ışık elçisi):** karanlık alemine gelir ve karanlık kralını zincire vurur.
- Meraklı ışık varlıkları Kara Su'ya bakar ve düşer.
- Düşmüş Işık güçleri **Yuşamin, Abatur ve Ptahil** (ikinci hayat; Üçüncü hayat ve dördüncü hayat)
 - Ptahil kendisinde bulunan ışık parçalarını da kullanarak bir dünya yaratmak ister.
- Atılmış Dişil figür **Ruha** Karanlık kralını **Ur**'la işbirliği yaparak kurtarır.
- Ruha Karanlık kralıyla birleşir ve **yedi gezegenle burçlar doğar.**
- Işık kralı Ptahil'in yalvarmalarına karşılık verir ve ona **Hayat Nurunu** verir. Ptahil bununla dünyayı yaratır.
- Karanlık kralı dünyanın etrafına kendi çocuklarını burçları ve gezegenleri yerleştirir. Amacı ışık unsurlarının kaçışını engellemektir.
- Ruha vd. kötü güçler dünyayı hileyle Ptahil'in elinden alır ve cinler ve şeytanlarla doldurur.

İNANÇ ESASLARI

5. İNSANIN YARATILIŞIYLA İLGİLİ İNANÇLARI

- Ptahil (Demiurg) yarattığı dünyanın kötülük güçlerince ele geçirilmesi karşısında kendisine vekalet edecek (halife) bir varlık yaratmak ister.
- «Ptahil dünyayı yarattıktan sonra Adem'i kendi suretinde Havva'yı ise Adem'in suretinde yarattı.» (Ginza s.242)
- Ptahil insanın maddi bedenini yaratır ama can veremez.
- Işık kralı insanın ruhunu yüce alemde Manda d. Hayye (Işık elçisi) aracılığıyla gönderir ve bedene yerleştirir.

İnsan ruh ve bedenden oluşur.
Beden kötülük ve karanlığı ruh ise iyilik ve nuru temsil eder.

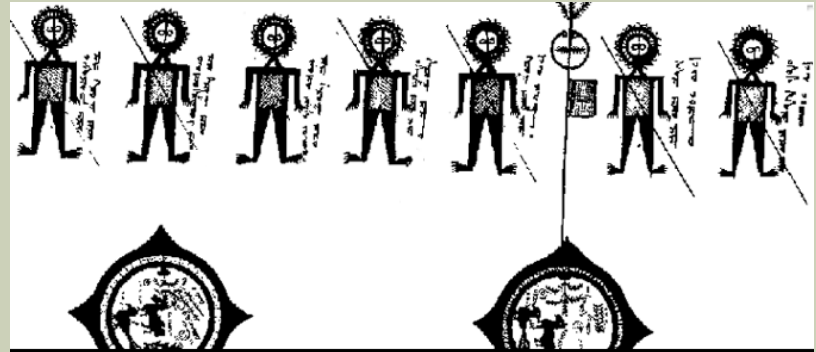

İNANÇ ESASLARI

5. İNSANIN YARATILIŞIYLA İLGİLİ İNANÇLARI

- Sâbiî inancında ilk insan inanan insandır.
- Yüce Tanrı (Işık Kralı) insanı yalnız bırakmamış ve onu eğitmesi için Manda d Hayye'yi
- Korumaları içinde üç ilahi muhafızı (Hibil Şitil ve Anuş'u) gönderir.
- İlk insan Yüce Işık Kralına itaat eden bir varlıktır.
- İnsan'ın başlangıçta tek bir varlık olduğu ve Adem – Havva şeklinde ayrıldığı şeklinde görüşler de vardır.

İnsan ruh ve bedenden oluşur.
Beden kötülük ve karanlığı ruh ise
iyilik ve nuru temsil eder.

İNANÇ ESASLARI

6. KURTULUŞ ÖĞRETİLERİ

- İnsan anlayışı
- Ruh – beden – nefis
- Manda ya da kurtarıcı hikmet
- Redeemer ya da kurtarıcı/mürşid inancı

GELECEK DÖNEM DÜŞÜNCELERİ

- Dünyanın yaşı 480.000 yıldır. Dört döneme ayırırlar.
 - 1. Dönem: Adem'den sonraki 216.000 yıl kılıç ve hastalıkla tüm insanlar yok edilmiş sadece bir çift kurtulmuştur.
 - 2. Dönem: 156.000 yıl sürmüş. Ateşle tüm insanlar yok edilmiş bir çift kurtulmuş.
 - 3. Dönem: 100.000 yıl sürmüş. Tufanla insanlar yok edilmiş. Nuh ve ailesi kurtulmuş.
 - 4. Dönem: 8.000 yıl sürecektir.
- Ölüm ve ölüm ötesi hayat inancı
- Ahir zaman (4. dönemin son 2.000 yılı Kudüs'ün kuruluşuyla başlamıştır.)
- Mehdi (Praşay Ziva) / Son Savaşçı – Son Kral
- Abatur'un terazisi ve tartılan ruhlar
- Cennet (Mşunai Kuşta) ve cehennem inancı (Suf denizi)

İBADETLERİ

■ Gusül/vaftiz

- **Masbuta:** boy abdesti tam vaftiz ya da rahip gözetiminde bir akarsuya dalıp çıkma (haftada en az bir kez Pazar günleri yapmak zorunludur.)
- **Tamaşa:** dini bir kirlenme sonrasında rahip olmaksızın akarsuya girip çıkma
- **Rişama:** dini yıkanma / temizlenme İslam'daki abdest gibi

■ Ayin yemekleri

- Masiqta: ölen kişi için verilen yemek
- Rahipliğe giriş yemeği
- Mabedin temizlenmesi yemeği vb.

İBADETLERİ

■ Dua

- Günün belirli saatlerinde (5 kez) kuzeye doğru dönülerek dua edilir.
- Ginza'ya göre gündüz **ÜÇ**, gece de **İki** kez Işık kralına dua edilir.
- **Rüku ve secde içeren namaz gibi bir ibadet yoktur.**

■ Kurban ve oruç

- Güvercin ve koç kurban edilir.
- Oruç eli, dili, kalbi ve kulağı kötülüklerden uzak tutma şeklinde uygulanır.

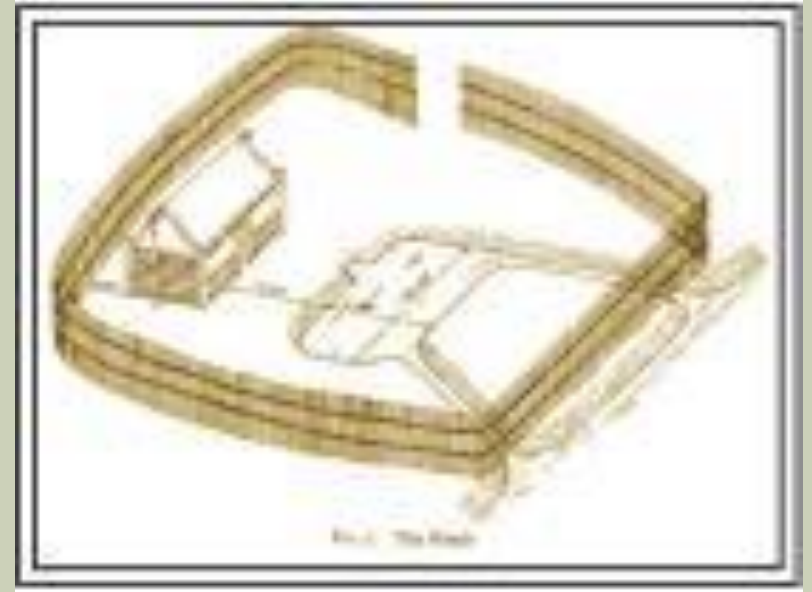
■ Kutsal günler ve bayramlar

- Panja / Parvania (Bahar Bayramı) Beş gün sürer. Yeni yılın başlangıcında kutlanır.

■ Asketik Yaşantı yoktur.

MANDİ

- İbadetler genellikle evlerde bazen de Mandi'nin önünde bulunan havuz ya da havuz kenarında yapılır.
- Akarsular aynı zamanda vaftiz için ibadet mahallidir.
- Mandi'nin belirgin bir şekli yoktur. Nehir kenarında Kuzeye doğru yapılmış, güney tarafında bir kapı bulunan küçük ve basık bir kulübeden ibarettir.
- Nehirden bir kanalla alınan su içerideki bir havuza aktarılır ve tekrar bir kanalla nehre aktarılır.

RAHİPLİK

- Riş ama (Baş rahip/sabiilerin lideri)
- Ganzibra (yöresel baş rahip)
- Tarmida (normal rahip)
- Aşganda (yrd. Rahip)

ÇEŞİTLİ TOPLUMSAL KURALLAR

- İsim (dünyalık ve gizli dini isim)
- Gizlilik prensibi
- Rasta (beyaz elbise)
- Evlilik ve düğün
- Yeme-içme kuralları
- Temizlenme kuralları

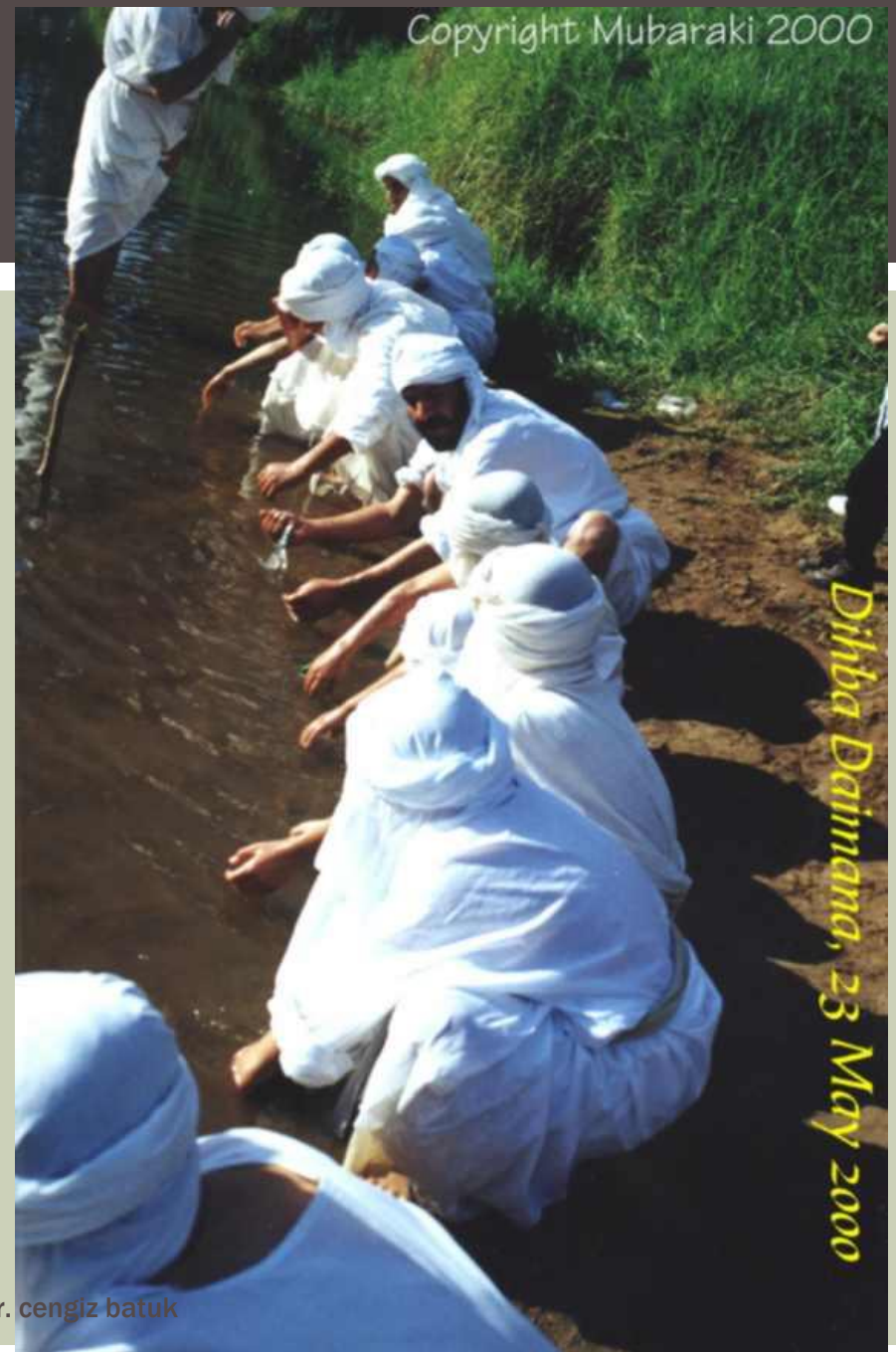

DARFASH

- Darfash
- - saflık, temizlik ve masumiyeti, vaftiz olan kişiyi ve vaftiz elbisesini;
- Dört yönü ve tanrıyı;
- İnsanı sembolize eder.
- Barışı sembolize etmek için zeytin dalından yapılır;
- Yedi dallı mersin (Myrtle) ağacından bir taç yapılır. Mersin ağacı, sadaka, zekat ve imanın sembolüdür.
- Aynı zamanda Işık dünyasına ait olan güneşi sembolize eder.

۱۰۰
 ۱۰۱
 ۱۰۲
 ۱۰۳
 ۱۰۴
 ۱۰۵
 ۱۰۶
 ۱۰۷
 ۱۰۸
 ۱۰۹
 ۱۱۰
 ۱۱۱
 ۱۱۲
 ۱۱۳
 ۱۱۴
 ۱۱۵
 ۱۱۶
 ۱۱۷
 ۱۱۸
 ۱۱۹
 ۱۲۰
 ۱۲۱
 ۱۲۲
 ۱۲۳
 ۱۲۴
 ۱۲۵
 ۱۲۶
 ۱۲۷
 ۱۲۸
 ۱۲۹
 ۱۳۰
 ۱۳۱
 ۱۳۲
 ۱۳۳
 ۱۳۴
 ۱۳۵
 ۱۳۶
 ۱۳۷
 ۱۳۸
 ۱۳۹
 ۱۴۰
 ۱۴۱
 ۱۴۲
 ۱۴۳
 ۱۴۴
 ۱۴۵
 ۱۴۶
 ۱۴۷
 ۱۴۸
 ۱۴۹
 ۱۵۰
 ۱۵۱
 ۱۵۲
 ۱۵۳
 ۱۵۴
 ۱۵۵
 ۱۵۶
 ۱۵۷
 ۱۵۸
 ۱۵۹
 ۱۶۰
 ۱۶۱
 ۱۶۲
 ۱۶۳
 ۱۶۴
 ۱۶۵
 ۱۶۶
 ۱۶۷
 ۱۶۸
 ۱۶۹
 ۱۷۰
 ۱۷۱
 ۱۷۲
 ۱۷۳
 ۱۷۴
 ۱۷۵
 ۱۷۶
 ۱۷۷
 ۱۷۸
 ۱۷۹
 ۱۸۰
 ۱۸۱
 ۱۸۲
 ۱۸۳
 ۱۸۴
 ۱۸۵
 ۱۸۶
 ۱۸۷
 ۱۸۸
 ۱۸۹
 ۱۹۰
 ۱۹۱
 ۱۹۲
 ۱۹۳
 ۱۹۴
 ۱۹۵
 ۱۹۶
 ۱۹۷
 ۱۹۸
 ۱۹۹
 ۲۰۰

Dihba Daimana, 23 May 2000

Copyright Mubarakı 2000

Dihba Daimana, 23 May 2000

Copyright Mubarakı 2000

Dihba Daimana, 23 May 2000

© prof. dr. cengiz batuk

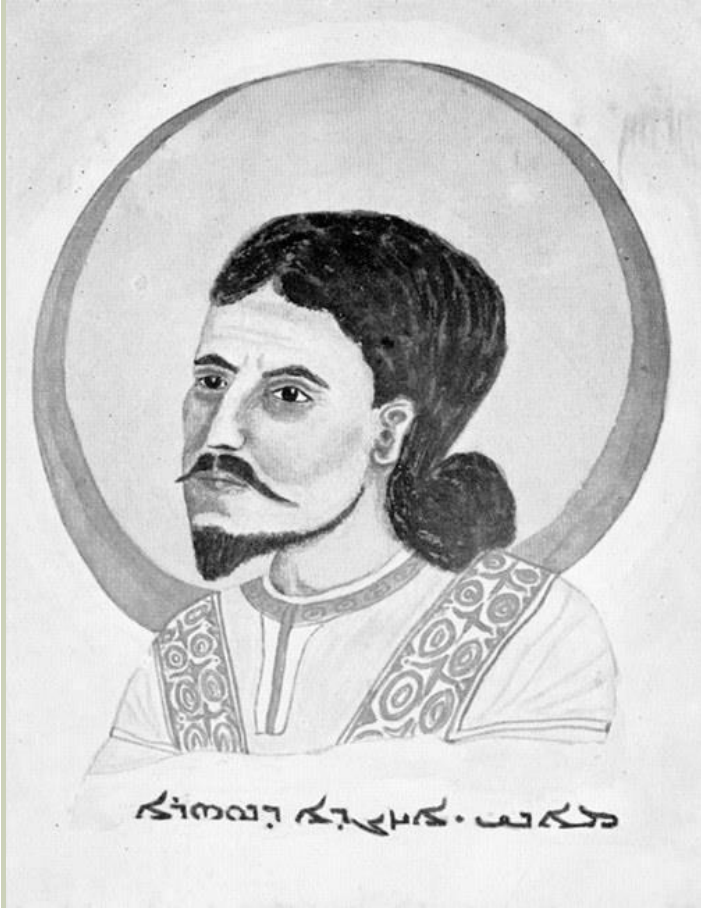

MANIHEİZM (Manichaeism)

- **Maniheizm, MS 3. Yüzyılda Mani tarafından kurulmuş olan gnostik bir dini gelenektir.**
- **Gelişmiş bir misyonerlik teşkilatına sahip olması nedeniyle, kısa zamanda kendi doğuş mahalli olan Güney İran ve Mezopotamya sınırlarını aşarak Mısır, Anadolu, Avrupa ve Asya içlerine kadar ulaşan Maniheizm, 4. yüzyılda birçok bölgede Hristiyanlığın en büyük rakibi konumuna geldi.**
- **8. yüzyılda (762/63' te) Böğü Han' ın bir genelgesiyle Doğu Türkistan'da Uygurların resmi dini oldu.**
- **6. yüzyıldan sonra Batıda, 12. yüzyıldan sonra da Asya'da gerilemeye başlayan Maniheizm, Mezopotamya ve İran'ın 7. yüzyılda Müslümanlarca fethedilmesiyle doğduğu bu bölgede zamanla yok oldu.**
- **Günümüzde mensubu kalmamış olmasına rağmen, İslam hakimiyeti öncesi dönemde Ortadoğu'da etkin olan ve inanç esasları ve gnostik hayat anlayışı açısından oldukça dikkat çekici olan bir dindir.**

MANİ

- MS 216'da Güney İran'da doğan Mani, Hristiyanlarca sapık sayılan Elkesai mezhebine mensup bir aile içerisinde yetişti.
- Kaynaklar Mani'nin doğum yeri hakkında görüş birliğine varamazlar. Ancak Biruni, Mani'nin doğum yerinin, Mardinû köyü olduğunu haber verir.
- Mani'nin yetiştiği yöre ve civarında Mani'nin de mensubu olduğu Hristiyanlığın Elkesai mezhebi yanı sıra, Sabiilik ve Mecusilik gibi inanç sistemleri ve Budizm de yaygındı ve bunlar Mani'nin düşünce sisteminin oluşmasında çeşitli şekillerde etkili oldular.

- Maniheist metinlere göre Mani henüz 5-6 yaşlarındayken, ağaçların kendisinin önünde eğilip yüceliğine şehadet etmeleri gibi çeşitli tecrübeler yaşıyordu.
- 12 yaşındayken Mani, “İkizim” adını verdiği, “Kutsal Ruh” olarak da yorumlanan ilahi bir elçi vasıtasıyla çeşitli ilhamlar aldı.
- Yaklaşık 20/24 yaşında bu ilham alma tecrübesi tekrar başladı ve bundan sonra Mani, inanç sistemini şekillendirmeye ve bunu etrafa yaymaya başladı.
- İlk tebliğini babasına ve diğer aile büyüklerine yaptı ve onları kendi dinine kazandı. **Kral I. Şapur (MS 241-272)** zamanında Mani'nin hareketine oldukça geniş bir tolerans gösterildi ve bu sayede o, başta İran olmak üzere çeşitli yörelerde dinini yayma fırsatı buldu.
- **I. Şapur'a olan minnet borcunu, ona atfen yazdığı Şapuragan isimli eserle bir bakıma ödemeye çalışır.**
- Zerdüş ve Mani taraftarlarının birbirlerine karşı olan rekabeti Şapur'un 30 senelik saltanatı süresince fiili bir durum yaratmadı. Mani öğretisini yaymak için imparatorluk sınırları içinde seyahatler yaparak cemaatlar kurdu.

MANİ

A Chinese Manichean depiction of Mani

© prof. dr. cengiz batuk

- Mani, öğrencilerini Doğuya, Batıya göndererek **misyon çalışmalarını genişletti.**
- Horasan Maniheizmin merkezi oldu.
- **I. Şapur sonrası dönemde Maniheizm'e gösterilen tolerans bir müddet devam etti. Ancak I. Behram döneminde (274-277) buna son verildi.**

MANİ

- İmparatorluğun Mecusi baş rahibi Kartir'in yayınladığı bir genelgede yer alan, Mecusilik dışında aralarında Maniheizm'in de bulunduğu bütün dinlerin takibat altına alınmasıyla, Maniheistlere karşı yoğun bir sindirme kampanyası başlatıldı.
- Nihayet Mani yakalandı, zindana atıldı ve 26 günlük zindan hayatı sonrası 276'da başı kesilmek suretiyle öldürüldü.
- Cesedi taraftarlarınca Ktesifpon'a gömüldü. Mani'nin öğrencileri, dinlerini tebliğ için gittikleri yörelerde onun misyonunu başarıyla temsil ettiler. Onu, Mecusilere “Zerdüşt'ün manevi oğlu” (Saoşyant), Budistlere “Geleceğin Buddha'sı” (yani Mahraya) ve Hristiyanlara “Paraklit” diye isimlendirerek anlattılar.

KUTSAL KİTAPLARI

- Mani, dinsel inanç ve öğretilerini bizzat kendisi kaleme alan ender din kurucularından birisidir.

- O, eserlerini zaman zaman resim ve figürlerle süslemiş, böylelikle düşüncelerini resim ve şekillerle de anlatma yoluna gitmiştir. **Eserlerinin büyük bir bölümünü Aramca'nın doğu lehçesiyle yazan Mani, öğretilerini 7 kitapta bir araya getirmiştir. Bunlar:**
- **1- Hayat İncili.**
- **2- Hayat Hazinesi.**
- **3- Pragmateia.**
- **4- Sırlar Kitabı.**
- **5- Devler Kitabı.**
- **6- Mektuplar.**
- **7- İlahiler ve Dualar.**

KUTSAL KİTAPLARI

- I. Şapur'a atfen Pehlevi dilinde yazdığı Şapuragan isimli eserinde de 7 kitabında ifade ettiği inanç ve öğretilerini özetlemiştir.
- **Mani tarafından yazılan bu kitaplardan hiçbirisi bütünüyle günümüze kadar ulaşamamıştır.**
- Yakın zamanlara kadar bu literatürle ilgili bilgileri çeşitli Kilise Babalarının, Süryani ve Arap yazarlarının eserlerinden öğrenebilmekteydi.
- **Ancak 20. yy'ın başlarından itibaren yapılan çeşitli araştırma ve kazı faaliyetleri sonucu Mani'nin talebeleri ve diğer Maniheist yazarlar tarafından yazılan binlerce sayfalık yazılı dokümanlar bulundu.**

KUTSAL KİTAPLARI

- Doğu Türkistan'da yer alan Turfan bölgesinden Cezayir'e kadar çok geniş bir bölgedeki çeşitli yerleşim merkezlerinde bulunan ve Kiptice, Süryanca, Uyгурca, Çinice, Farsça ve Latince gibi dillerde yazılmışlardır.
- 1. Mani'nin Mektupları
- 2. İlahi Kitabı
- 3. Kefalaya
- 4. Hayat İncili Yorumu
- 5. Köln Mani Kodeksi (Mani'nin Hayatını içerir)
- 6. Homilies (Vaazlar)
- 7. Fragmentler
- Batılılarca Dublin, Berlin ve Köln gibi merkezlere götürülen bu literatür, Günümüzde gerek Mani ve gerekse Mani'nin yazdığı kitapların içeriğiyle ilgili en önemli kaynak konumundadır.

İNANÇLARI: TANRI TASAVVURLARI

Gnostik dualizm fikri mevcuttur.

Bu dualizm, birbirine zıt iki asli prensip ve bu prensiplerin birleriyle olan ilişkilerine dair üç zaman tasavvuruna dayalıdır.

**İki asli prensip, ışık ve karanlık
ya da iyilik ve kötülüktür.**

Her ikisi de başlangıçsız ve sonsuzdur.

Işık dünyasına hakim olan yüce ışık (nur) Tanrısı
“**Yüceliğin Babası**”, “**Işık Aleminin Kralı**”
veya kısaca “**Tanrı**” diye adlandırılır.

Bazı metinlerde ondan, İran geleneğine uygun
tarzda **Zürvan** ismiyle de bahsedilir.

TANRI TASAVVURLARI

- Mani bu yüce varlığı şöyle tanımlar: “O hayat sahibidir ve sonsuza değin yaşayan, her şeyden önce var olan ve her şeyden sonra da var olacak olandır. Her şey onun varlığına bağlıdır ve onun gücüyle yaşayacaktır.”

TANRI TASAVVURLARI

- Yüce Tanrı, **uluhiyet, nur, güç** ve **bilgiden** oluşan 4 kudrete sahiptir.
- Kendisinin başka ışık alemleri de (12 aeon, ışık alemi) vardır.
- **Hava, rüzgar, ışık, su** ve **ateşten** oluşan beş unsurdan müteşekkil olan ışık alemi, ayrıca beş ilahi niteliğe de sahiptir.
- Bunlar **akıl, düşünce, idrak, bilgi** ve **temkin**den ibaret olup aslında yüce varlığın niteliklerinin bir açılımından ibarettir.
- Ayrıca bu alem sevgi, İman, sadakat, iyilik ve hikmet niteliklerine de sahiptir. Yüce Tanrı ile birlikte tüm ışık alemi bir “Hayat ağacı” olarak da tasvir edilir.

TANRI TASAVVURLARI

Karanlık aleminin başında “Karanlık kralı” ya da tanrısı bulunur.

Karanlık tanrısı, bazen yılan başlı, ejderha vücutlu, kuş kanatlı, balık kuyruklu ve yabani hayvan ayaklı bir canavar olarak da tanımlanır.

Karanlık Kralı’nın etrafında sayısız kötü varlık ve 5 zulmet alemi bulunur. Bunlar duman, ateş, rüzgar, su ve karanlıktır.

Aynı zamanda karanlık tanrısının birer niteliği olan bu alemlerin her birinde kötü varlıklar ikamet eder ve bir kötü yönetici (arkon) bulunur.

TANRI TASAVVURLARI

Işık aleminin aksine tamamıyla olumsuz niteliklerle donatılmış durumdaki karanlık alemini baştan sona "ölüm zehiri" olan bir duman kaplamıştır.

Maddeyi sembolize eden ve sayısız dallarından savaş, şiddet, kin ve her türlü kötülük fışkıran bir "Ölüm ağacı" mevcuttur.

Bu iki asli alemden ışık alemi, mekan olarak kuzeyi, doğuyu ve batıyı kaplarken, karanlık alemi güneyi kaplar. Bunlar arasında bitmek tükenmek bilmeyen bir zıtlık ve çekişme söz konusudur.

KAİNAT VE İNSAN TASAVVURLARI

- Işıkla karanlık arasındaki aktif mücadele, kaos ve verimsizlik özelliklerine sahip olan karanlığın (huşuk), hayat ve düzen niteliklerine sahip olan ışık alemini ve ışık varlıklarını ele geçirebilmek amacıyla ışık alemine karşı saldırıya geçmesiyle başlar.
- Bu amaçla karanlık güçleri ışık alemini sınırlarına gelirler. Yüce ışık tanrısı ise karanlığın bu saldırısını bertaraf edebilmek ve onu tekrar kendi mekanına hapsedebilmek, ezeli pasif konumuna döndürmek için üç aşamalı bir planı yürürlüğe koyar.
- İçinde yaşamakta olduğumuz şimdiki zamanı da içeren bu plana göre, Yüce **Işık Tanrısı**, üç safhanın her birinde karanlığa karşı mücadeleyi yürütmek üzere, kendisinin tezahürlerinden başka bir şey olmayan üç ilahi varlık yaratır.

1. Safha

- Yüce Ruh, “Hikmeti” yaratır ondan da “Hayatın Anası” zuhur eder.
- Hayatın anası İlk İnsan' ı (Anaş Kadmi, Hürmüz) yaratır.
- İlk İnsan «ateş, rüzgar, su, hava ve ışık» silahlarına sahip olur.
- İlk insan mücadeleyi kaybeder ve tutsak edilir.

2. Safha

- Işık Tanrısı “Yüce Mimar” / “Hayat Ruhu” (Mitra) adı verilen kurtarıcıyı yaratır.
- Kurtarıcının “Işık Ademîleri” adı verilen beş oğlu ya da silahı vardır.
- Hayat Ruhu, karanlık alemini içerisinde kozmosu oluşturmaya başlar.

3. Safha

- Işık Kralı üçüncü safhada “Üçüncü Elçiyi” yaratır.
- semavi bir çarkı büyük bir su çarkı gibi döndürerek dünyadaki ışık kısımlarını aya ve güneşe çıkarır.

BİRİNCİ SAFHA

- **BİRİNCİ SAFHA** da yüce Işık Tanrısı önce “Yüce Ruh” ya da “**Hikmeti** yaratır” ondan ise “**Hayatın Anası**” zuhur eder.
- Hayatın Anası da mütecaviz karanlık güçlerle savaşması için **İlk İnsan'** ı (**Anaş Kadmi, Hürmüz**) yaratır ve onu 5 unsurla donatır.
- Bu beş unsur: **ateş, rüzgar, su, ışık ve hava**dır.
- Maniheistlerin İlk İnsan olarak adlandırdıkları bu mitolojik varlık, insanlığın babası olan **Adem değil**, ilahi bir varlıktır.
- İlk İnsan, yanındaki silahlarıyla birlikte savaşmak üzere karanlık alemine iner; ancak savaşta yenilerek tutsak edilir ve elindeki silahları karanlık güçlerce (arkonlarca) yutulur. Böylelikle **aktif mücadelenin ilk safhası karanlığın zaferiyle sonuçlanır**. Ancak Maniheistler, İlk İnsan'ın bu yenilgisinin aslında bir mağlubiyet olmadığını, fakat **ilahi takdir gereği karanlığa verilen bir yem olduğunu ifade ederler**.

İKİNCİ SAFHA

- Yüce Işık Tanrısı “**Yüce Mimar**” ya da “**Hayat Ruh**” adı verilen kurtarıcı varlığı yaratarak esir edilen mitolojik ilk insan ve onun beş silahını kurtarmaya çalışır.
- Bu kurtarıcı varlığın İran geleneğindeki ismi **Mitra'dır**.
- Bunun da yanında “**Işık Ademîleri**” adı verilen beş oğlu ya da silahı vardır.
- Böylelikle Hayat Ruh, ilk insan'ı kurtarabilmek için faaliyetlere başlar ve ona çağrıda bulunur. İlk insan bu seslenişe karşılık verir ve böylelikle karanlık aleminden kurtularak ışık alemine döner.
- İlk İnsan'ın kurtarılmış olması ışık güçleri açısından bir başarıdır; ancak kurtarma işi henüz tam olarak gerçekleşmemiştir.
- Zira arkonlar tarafından **yutulan ilk insan'ın beş silahı hâlâ karanlık aleminde tutsaktır**.
- Bunları da kurtarabilmek amacıyla **Hayat Ruh (Kutsal Ruh) karanlık alemi içerisinde kozmosu oluşturmaya başlar**.
- Bunun için o, kötü arkonlarca yutulmuş ışık parçacıkları vasıtasıyla yıldızları, yeryüzünü ve gökyüzünü yaratır. Böylelikle **kozmos ışık ve karanlık unsurlarından meydana gelmiş olur**; zira onun **hareketsiz maddi yönü karanlık unsurlardan, hayat taşıyan ruhsal yönü ise ışık unsurlarından teşekkül etmiştir**. Daha fazla ışık saçan güneş ve ay gibi varlıklar daha fazla ışık parçacıkları taşımaktadır.

ÜÇÜNCÜ SAFHA

- Işık Kralı üçüncü safhada “**Üçüncü Elçiyi**” yaratır. Onun vasıtasıyla semavi bir çarkı büyük bir su çarkı gibi döndürerek dünyadaki ışık kısımlarını aya ve güneşe çıkarır.
- Her ayın ilk yarısında çıkarılan ışık kısımları, bir ışık sütunu halinde göğe yükselir . Bu suretle **dolunay** meydana gelir. Ayın ikinci yansında ise, bu ışık kısımları “Neşe” ve oradan da “Işık Cennetine” gönderilir. Samanyolu ışık sütunu olarak tasavvur edilir. Bu hususun ölenlerin ruhları olarak da, tasavvuruna rastlanır.

- “Üçüncü Elçi”, kötü arkonların yutmuş oldukları ışık unsurlarını kurtarabilmek amacıyla arkonlar arasında dolaşır ve kendisini onlara cazibeli bir kadın ve çekici bir erkek suretinde gösterir.
- Onun bu görüşünden erkek ve dişi arkonlar etkilenirler. Böylelikle erkek arkonların karalara dökülen menisinden bitkiler dünyası, denize dökülenlerden ise bir deniz canavarı oluşur.
- Dişi arkonlardan düşen düşüklerden ise yeryüzündeki ifritler meydana gelirler. Bu ifritler yeryüzündeki bitkileri yiyerek döllenir ve böylelikle hayvanlar alemini oluştururlar.
- Bu şekilde arkonlardan yeryüzüne düşen her varlıkta da karanlık unsurları yanısıra ışık parçacıkları da bulunur. Işık parçacıkları en fazla bitkilerde bulunur. Ayrıca daha az olmak üzere hayvanlarda ve ifritlerde de ışık unsurları mevcuttur.

- Karanlık Kralı “Üçüncü Elçi”ye karşılık, yeryüzünde kendi emrinde çalışacak bir varlık yaratmaya karar verir. Bunun için iki seçkin **ifrit** olan **Aşkalun (Saklas “Aptal”)** ve **Namrael (ya da Nebroel)** görevlendirilir.
- Bunlar diğer karanlık varlıklarda kalan son ışık unsurlarını da kendilerinde toplarlar ve sonra birleşirler. Onlardan “Üçüncü Elçi”nin erkekle dişi suretine benzer şekilde olan ilk insan (**Gehmurd**) çifti, yani **Adem ve Havva** doğar.
- **İnsanın yaratıcısı yüce tanrı değil, kötülük güçleridir.**

KURTULUŞ TASAVVURLARI

- **Muhteşem İSA:** Adem ve Havva'nın karanlık güçlerince yaratılması üzerine yüce ışık tanrısı Adem'e gerçeği anlatmak ve ona kurtuluşun yolunu öğretmek üzere ilahi elçi “Muhteşem İsa'yı” gönderir.
- Muhteşem İsa, Adem'e ilahi çağrıyla gelir ve Adem bu çağrıya müspet cevap verir.
- Daha sonra muhteşem **İsa, Adem'e kurtarıcı ilahi bilgiyi getirir**, böylelikle Adem, kendi mahiyeti ve ilahi alemle ilgili hakikati kavramış olur ve kurtuluşu hak eder.
- **Havva'daki ışık unsurları daha az orandadır.** Adem, kendisini bu süflî dünyaya bağlayacağı için Havva'yla cinsel ilişki kurmaması konusunda İsa tarafından uyarılır **ve ilk zamanlar buna riayet eder.**
- Havva, Adem'den ilgi göremeyince **babası kötü arkona** ilgi duymaya başlar ve onunla birleşir. Bu birleşmeden **Kabil** doğar. Sonra **Kabil annesiyle birleşir ve bundan da Habil doğar.**

KURTULUŞ TASAVVURLARI

- Bir arkon (Sindid), Havva'ya kendisiyle birleşmesi konusunda Adem'i sihirle nasıl kandıracağını öğretir ve **Havva Adem'i kandırarak birlikte olur: Şit doğar.**
- Şit'i Adem'in kendisi yetiştirir ve ona hakikati öğretir.
- **Şit bütün gnostik toplumlarca Adem'in gerçek oğlu ve gnostiklerîn atası olarak kabul edilir.**
- Kötü arkon Sindid, Adem'i kandırarak yeniden birleşmesi için tekrar Havva'yı kışkırtır. Adem yine Havva'ya aldanır; ancak bu defa Şit, Adem'i ikaz eder ve onu kendisiyle birlikte doğuya, ışık alemine gelmeye davet eder.
- **Ölümü sonrası Adem ve onun nesli ışık alemine yükselir.**
- **Havva ve onun nesli ise cehenneme gider.**

KURTULUŞ TASAVVURLARI

■ Sınırlı reenkarnasyon:

- Kötü beden içerisinde ışık alemine ait olan ruhun hapisane hayatı yaşadığı insanlık üremeye ve çoğalmaya devam eder. Ancak **Adem'in** kurtuluşu onun soyundan gelen bütün insanlık için bir örnek, bir model teşkil eder.
- Adem'den kaynaklanan insanlığın kurtuluşu için **Muhteşem İsa**, bütün ışık elçilerinin babası olarak kabul edilen **“Işık Zihni'ni”** (Manuhmed) görevlendirir. **Işık Zihni**, 5'li niteliğiyle kurtarılacak olan her insana manen gelir. Ruh, onu bu 5'li özelliğinden tanır ve onun davetine icabet eder. Diğer yönden kurtuluşu hak etmeyen ve dolayısıyla **Işık Zihni tarafından uyarılmamış olan ruh ise kurtuluşu hak edene ya da son hesap gününe kadar yeryüzünde tekrar tekrar doğar.**
- Ruhun reenkarnasyona tabi olması bir yönden onun kötülük ve karanlıktan bir temizlenme sürecidir; diğer yönden ise bu ilahi elçi tarafından uyarılmayı hak etmeyen ruha beden hapisanesinde tekrar tekrar kalma cezasının verilmesidir.

AY'DA BEKLEYEN MANİ

- Maniheistler, son ışık elçisi olan Mani'nin yeryüzünden ayrıldıktan sonra doğrudan ışık alemine gitmediğine, yükselişte ilk durak olan ayda yeryüzündeki son ışık nüvesinin de kurtuluşuna kadar beklemekte olduğuna ve oradan ruhlara yol göstermeyi sürdürdüğüne inanırlar.

AHİR ZAMAN, MEHDİLİK VE KIYAMET TASAVVURLARI

- Mani'ye göre, ruhların yeryüzü ve beden hapishanesinden kurtularak ışık alemine yükselmelerine paralel olarak dünyada zulüm ve şiddet artacak, kötülük çoğalacaktır. ,
- Ahir zamanda **yalancı peygamberler** zuhur edecektir.
- Ayrıca “**Yalancı Mithra**” (deccal) ortaya çıkacak ve insanları saptırmaya çalışacaktır.
- Ahir zamanda son ışık parçacığının da kurtuluşunun yakın olduğu bir dönemde dünyanın sonunun yaklaştığının habercisi olan **büyük bir savaş** zuhur eder.
- Daha sonra **ışık elçisi İsa Mesih**, ikinci kez yeryüzüne gelir ve insanları yargılamaya başlar.

AHİR ZAMAN, MEHDİLİK VE KIYAMET TASAVVURLARI

- İsa Mesih, **dünyanın tam ortasına oturur** ve iyiyi kötüden ayırır.
- Maniheiztler ona katılarak onun sağ tarafına oturur ve kazananlardan olurlar.
- Onun solunda yer alan günahkarlar ise cehenneme atılırlar.
- Bu arada ona katılmış olan **inananlar meleklerle dönüştürülür.**
- İsa Mesih, Samanyolu şeklinde tezahür etmiş olan ilahi varlığa ve evreni ayakta tutan 5 ışık ruhuna yerlerinden ayrılmaları için işaret eder. Onların bir anda ayrılmaları üzerine bütün kainat yüzüstü çöker ve 1468 yıl sürecek olan büyük bir ateş çıkar.
- **Işık elçisiyle birlikte geride kalmış olan son ışık unsurları da ilahi ışık alemlerine yükselirken, savaşı kaybeden karanlık gücü ve taraftarları ışık alemine karşı bir daha benzer bir tecavüzde bulunmamaları için, kendileri için hazırlanmış büyükçe bir çukura atılırlar ve çukurun deliği büyükçe bir kayayla kapatılır.** Böylelikle iyilikle kötülük arasındaki aktif mücadele dönemi tamamlanmış ve geçmiş zamandaki ışık ve karanlığın birbirlerinden ayrı olarak varlıklarını sürdürdükleri asli konuma tekrar dönmüş olunur.

İBADET

- Mani'nin öğretilerine göre, ruhun yeryüzü ve beden hapisanesinden kurtulabilmesi için kendi saflığına zarar verecek ve tutsaklığını devam ettirecek olan bazı fiillerden uzak durması, çeşitli dini ayinleri yerine getirmesi gerekir.
- “**Beş Emir**” ve “**Üç Mühür**” kuralına uymakla yükümlüdürler:
- Beş Emir:
 - 1. **Oruç, dua ve sadakaya devam etmek,**
 - 2. Yalan söylememek,
 - 3. Herhangi bir canlıyı **öldürmemek ve et yememek,**
 - 4. **Temizlik ve saflığa dikkat etmek,**
 - 5. Mala mülke önem vermeyip **fakirliği gözetmek ve alçakgönüllü ve mütevazı olmak**

İBADET

- Üç mühür :
- Eline, diline ve beline (duygularına) hakim olmak prensibidir.
- **1. Ağzın mührü**, kötü söz söylememeyi, et yememeyi ve içki içmemeyi gerektirir.
- Mani, taraftarlarını bitkisel diyet uygulamaya çağırır.
- Bitkilerdeki ışık miktarı da türden türe değişiklik arz eder. Bitkiler içerisinde en fazla ışık unsuru salatalık, kavun ve karpuz gibi sebze ve meyvelerde bulunur.
- **2. Elin mührü** ise, inanan kişiyi madde içerisinde tutsak olan ışık unsurlarına zarar verecek herhangi bir davranışta bulunmaktan alıkoyar.
- Bunun için Maniheistlerce ideal olan bir davranış tarzı hiç bir hayvanı öldürmemeyi, hiç bir bitkiye zarar vermemeyi, hatta toprağı sürmemeyi ve hasat yapmamayı öngörür.
- Bir Maniheist bir ota basmamalı, bir ekini çiğnememelidir.
- **Sudaki ışık unsurlarını kirletebileceği endişesiyle yıkanma dahi hoş görülmez.**
-
- **3. Belin mührü** ise evlenmemeyi ve cinsellikten uzak durmayı gerektirir.
- Zira Maniheizm'e göre, maddi varlığın devamını sağlayan ve yeni bedenlerin oluşmasına imkan veren evlenme kötü arkonların adetini taklit etmeden ibarettir; dolayısıyla hoş görülmez.

İBADET

- Maniheist cemaat iki gruba ayrılır: **Seçkinler** ve **dinleyiciler**. Elitler kurallara tam olarak riayet ederler ve onlar kurtuluşa ererler. Diğerleri reenkarnasyona tabi olur.
- **Dinleyicilerin 10 kurala riayet etmeleri** Maniheizm'e mensubiyeti devam ettirmeleri için yeterlidir: **Tek evlilik yapmak**, zinadan, **yalandan**, hırsızlıktan, **riyakarlıktan**, **putperestlikten**, sihirden, **hayvanları öldürmekten** ve din konusunda herhangi bir şüpheden uzak durmak ve son olarak **elitlere hizmet etmek**.
- Maniheistlerin günlük **dua** (namaz) ve **oruç** uygulamaları da vardır.
- **Seçkinlerin günde 7 vakit** kuzeye yönelerek dua etmesi şarttır.
- **Dinleyiciler 4 vakit dua** ederler. Dua esnasında yüce ışık tanrısına hamd ve onu tespih içerikli çeşitli metinler ve ilahiler okunur.
- Ayrıca yılın değişik zamanlarına serpiştirilmiş birçok oruç günlerine de riayet etmek şarttır. Seçkinler, **30 günü** Bema kutlamaları öncesine denk düşen yılın son ayında ardarda olmak üzere, toplam **100 gün oruç** tutarlar. Bu arada Pazar günleri tutulan haftalık oruç da buna dahildir.

- **Seçkinlerin genel yemeğinin düzenlenmesi ayini** : Bunu düzenlemekle sorumlu olan dinleyiciler, yemek için **salatalık, kavun, karpuz, çeşitli meyve suları ve buğday ekmeği** temin ederler. Bu hizmetleri karşılığında günlük olarak günahlarının kefareti ödemiş sayılırlar. **Ayrıca haftalık olarak yapılan tövbe ve günah itirafı törenleri de vardır.** Bu arada yılda bir kez cemaat halinde tövbe ayini de yapılır. Son olarak, **dinleyicilerin gelirlerinin 7'de ya da 10'da birini cemaat için vermeleri dini bir görev olarak telakki edilir.**
- Maniheistlerin kutladıkları çeşitli kutsal gün ve bayramlar da vardır. Bunlar arasında en önemlisi **Bema bayramıdır. Bema, bir bayramdan ziyade bir yıllık anma töreni görünümündedir.** Mani'nin Şubat ya da Mart'ta ıstırap çekerek Öldürülmesi anısına, oruç ve yıllık tövbe ayı olan yılın 12. ayının nihayetinde bu seremoni düzenlenir. **Bu tören için bir bakıma ışık elçisi Mani'yi temsil eden beş basamaklı bir kürsü (bema) hazırlanır ve üzerine Mani'nin resmi asılır.** Daha sonra Mani için çeşitli ilahiler, dualar ve methiyeler okunur. Bundan başka **musafaha yapma** ve kutsama törenleri de yapılır. Ayrıca Maniheistler **ölüler için anma törenleri** de düzenlerler